

”Spikat”, sa Luther.

Konferenciertext av Christer Åsberg vid Canzonettas konserter i Helga Trefaldighets (Uppsala) och Norrby (Sala) kyrkor, 18 och 19 mars 2017 och i Strängnäs domkyrka och Mariakyrkan i Sigtuna den 23 och 24 september.

[Orgelförspel, kören sjunger Senfls Kyrie. Kören sätter sig ner]

A

Kyrie

”Nu är det spikat, Reformationen har börjat”! Så kan vi tänka oss att Martin Luther ropade till sina vänner när han hade hamrat fast sina 95 teser på porten till slottskyrkan i Wittenberg den 31 oktober 1517. Det ämne han ville ha en offentlig diskussion om var att det inte går att få Guds förlåtelse för sina synder genom att köpa ett avlatsbrev, det var bara ett oskick som brett ut sig i kyrkan för att dra in pengar.

Men det handlade egentligen bara om enda tes, uppdelad på 95 punkter, och det är inte helt säkert att spikningen alls ägde rum, i alla fall inte på kyrkporten och kanske inte den 31 oktober och möjligen inte ens av Martin Luther, för hans familjenamn var Luder. Och denne 30-årige Martin hade ingen tanke på att han startade något som skulle komma att kallas Reformationen, att han med ett enda slag gjorde slut på Medeltiden med en världshistorisk verkan som känns av än idag, femhundra år senare. Och han var bara en i mängden av strömmar i tiden som rörde sig åt samma håll.

Så säger den sanningssökande kritiska forskningen men den kreativa fantasin som formar legender är mer förtjust i alternativa fakta. Att ett dokument ett visst datum spikas fast på en port av en person av kött och blod med några dundrande hammarslag gör att en historisk vändpunkt blir ordenligt fastslagen.

Vi ska inte uppehålla oss alltför mycket vid teologen, själasörjaren och reformatorn Luther, och inte alls vid den felaktigt utpekade glädjedödaren, pliktpolisen, överjaget och Jantelagmannen Luther utan mest vid musikern och musikanten Luther, för en musikälskare var han. Han spelade luta, han sjöng i kör under hela sin skolgång och han studerade musikteori. ”Musiken ... driver djävulen på flykten och gör människor glada ... Näst efter teologin tillmäter jag musiken det högsta värdet och den största hedern.” Luthers egen musik, den han komponerade eller skrev texter till, utgår från hans reformatoriska gärning och har betytt mycket för Sverige och svenskarna. Ännu i 1986 års psalmbok finns hälften av hans psalmtexter med, 17 stycken, och två av hans egna melodier används i sex psalmer.

Musikaliskt sett innebar hans insats en förändring av den musik som odlades i den medeltida kyrkan. Men Luther var ingen obildad bildstormare och kulturtaliban, av typ Gustav Vasa. Han hade som ung lyssnat till och sjungit den sorts körmusik som ni nyss hörde, Ludwig Senfls *Kyrie*. Senfl, reformationstidens främste kompositör och musiker i Tyskland, representerar en övergång från kyrkans traditionellt enstämmiga, gregorianskt påverkade sång på latin till en flerstämmig körsång i samverkan med församlingen och på tyska. Men det tog tid innan församlingarna var med på noterna och vågade sjunga. Det räcker att besöka en nutida svensk gudstjänst för att höra hur det kan stå till med församlingens sångförmåga ännu efter 500 år. Så menighetens sång måste kompletteras med körinsatser.

I den öppning mot församlingssång och folkliga visor som reformationen innebar finns en parallell till Luthers ~~prineip~~princip för bibelöversättning och kyrklig liturgi: använd ett språk och ett tonspråk, som mannen på gatan och kvinnan i köket känner igen.

Men hammarslagen än en gång. För eftervärlden var smällen från hammaren som knallen från en startpistol. Så till exempel i Erik Axel Karlfeldts dikt ”Luthers hammare”. Den skrevs som text till den kantat som Hugo Alfvén

komponerade till 400-årsminnet av reformationen 1917. Kantaten bestod av en första del med 2 Lutherpsalmer, valda av Nathan Söderblom, följd av en andra med Karlfeldts dikt och avslutad med "Vår Gud är oss en väldig borg", där församlingen, alltså ni, enligt gammal sed står upp och sjunger med.

Luther får i dikten drag av en ung rebell som orädd höjer sin hammare mot den korrupta och reaktionära katolska kyrkan. Han är, liksom skalden själv, av bonde- och bergsmansätt, och blir på så sätt en representant för det demokratiska genombrott som kan dateras till 1917. Det här var något som Hugo Alfvén gillade och som förklarar den pampiga eller, om man så vill, pompösa körsatsen med dess blandning av nationellt, demokratiskt och, givetvis, protestantiskt patos.

Och är han själv ett stoft, en dvärg,
så är hans hammar gjord
av den metall som krossar berg,
Guds rena, klara ord.

[Kören ställer sig upp. Sjunger Ur Reformationskantat]

[Alfvén slutar. Kören står kvar]

B

Vår Gud är oss en väldig borg

För oss som upplevde beredskapstiden och åren närmast därefter, låt vara som barn, för oss är "Vår Gud är oss en väldig borg", psalmen framför alla andra, den sjöngs inte bara i kyrkan utan i många andra högtidliga sammanhang, även profana. De äldre var påtagligt rörda, märkte vi. Församlingen skulle sjunga psalmen stående. Det tycker jag vi gör nu också. Varje vers var stjärnmärkt fram till 1986, psalmen sprakade av förtröstan, trygghet men också stridsberedskap och sporrade det svenska lejon som under andra världskriget var ömsom en tystlåten tiger, ömsom en hopkrupen igelkott. Nu sjungs den praktiskt taget aldrig, säger erfaret prästfolk som jag frågat, möjligen på reformationssöndagen Sexagesima. "Vår Gud är oss en väldig borg" är en psalm för orostider, så låt oss bara därför hoppas att vi inte får anledning att sjunga den så ofta igen.

För den psalmsjungande gossen på 40-talet var det särskilt en rad som fäste sig: "Mörkrets furste stiger ned, hotande och vred, han rustar sig förvisst, med våld

och argan list”. Det var spännande stoff i pojkböckernas anda. Men denna furstliga nedkomst finns inte hos Luther. Det var Johan Olof Wallin som 200 år efteråt gav psalmen en apokalyptisk accessoar ur Uppenbarelseboken.

För Luther handlade psalmen i första hand om fientliga krafter här på jorden, inte minst sådana som ville angripa honom själv och hans anhängare fysiskt. Efter spikandet av teserna, hårda disputationsförhör med påvliga sändebud, domstolsförhandling inför kejsaren i Worms, där han enligt legenden men inte dokumenten sturskt deklarerade: ”Här står jag och kan inte annat” och efter brytningen med påven var Luther bannlyst och var mans niding. Flera av hans anhängare brändes på bål och hans själv hade av en furstlig sympatisör satts i ett slags skyddshäkte på slottet Wartburg där han började översätta Bibeln. Nu var det allvar, reformationen var i gång och därmed motståndet.

Luther tog sin tillflykt till den beskyddande Gud som han fann i Psaltaren. Flera av hans psalmer utgår från Psaltarens bildvärld eller är rena parafrafer av psaltarpsalmer. Han skapar en poetisk genre som odlas friskt under de följande 200 åren och mer. ”Vår Gud är oss en väldig borg” bygger på Psaltaren 46.

Där finns en mer militant, känsla än i sången ”Die beste Zeit im Jahr ist mein”, den unge Luthers hyllning till sångens och musikens fredliga och livgivande makt. Sången är en del av en längre dikt, *Frau Musika*, som hans skrev som företal till sina sångböcker. Långt senare tonsattes den av Melchior Vulpius och texten vill jag översätta ungefär så här:

Nu årets bästa tid är här
med fågelsång så ljuv och kär.
Vi hör i himmel och på jord
en sång med toner utan ord.

Nu näktergalens mörka alt
sin glädje sprider överallt.
Och tacksamt lyssnar vi och hör
på hennes sång i vårens kör.

Vi tackar Herren Gud till sist
som skapat denna sångsolist.

och sjunger på vårt eget vis
till Herrens ära, lov och pris.

Sånger förvandlas över tid. ”Vår Gud är oss en väldig borg” föddes i en konkret historisk situation men fylldes med förtröstan inför den stundande världsundergången och blev till slut ett slags nationalsång i betryckta tider. ”Die beste Zeit im Jahr ist mein” var en del av en hymn till Herrens ära men blev en hyllning till naturen i folkviseton.

Det är frestande att leka med den här attityden och fundera på hur Luther skulle låta om han skrivit i dag. Vår dirigent och körledare Kjetil Skarby har fallit för den frestelsen. Av en tysk folkvisa som Luther säkert sjungit ”Mit Lust tät ich ausreiten durch einen grünen Wald”, tonsatt av Ludwig Senfl, och med sedvanlig naturrekvisita har Kjetil gjort en studentikos dryckesvisa från dagens Uppsala. I båda fallen är det flickor som är dragplåstret. Det skulle Luther ha gillat, hoppas ni också gör det. Av ”Mit Lust tät ich ausreiten” har blivit ”Nu drar vi ut och festar och kollar runt på stan”.

[Efter Nu drar vi sätter sig kören]

[Kören sitter]

Ca

Var man må nu väl glädja sig

Luther beundrade Senfl och säger i ett av sina bordssamtal:

En sån motett skulle jag aldrig kunna skriva även om jag la manken till, men han skulle å andra sidan aldrig kunna predika över en psalm som jag gör. Så är det med den heliga andens gåvor, de är mångahanda, precis som det finns många lemmar i en kropp. Men ingen är tillfreds med den gåva han har fått, nöjer sig inte med det Gud har gett honom. Alla vill vara den hela kroppen, inte bara en enskildlem.

Citatet är typiskt för Luther sätt att uttrycka sig om både vänner och fiender. En blandning av ödmjukhet och självhävdelse poleras med passande bibelcitat, här från Paulus första Korinthierbrev, och med en lätt humoristisk knorr som ger självgodheten ett ironiskt skimmer.

Lovsången till skummande öl och schyssta brudar är inte så långsökt som man först kan tro. Luther gifte sig med en schysst brud, Katarina von Bora och bröt därmed mot kyrkans doktrin om celibat. Luther var inte först, han hade vänner i sin munkorden som gift sig med nunnor och i den kamratkretsen återstod till slut bara Martin och Katarina, som inte alls var så tända på varann, men Luther ingick äktenskap av principskäl, celibatet skulle bort.

Som ofta kan ske i resonemangspartier så växte kärlek och respekt till sig med åren och barnen. Katarina visade sig vara en god hustru, flitig barnaföderska och driftig i hushållet. Bland annat skötte hon med framgång familjens eget bryggeri. Katarinas goda öl bidrog till den trivsamma och frispråkiga stämningen vid gästbud och postseminarier som kan utläsas av de nedtecknade bordssamtalen som ger oss en så intim bekantskap med Luther.

Martins och Katarinas äktenskap och deras gästfria hem blev mönsterbildande för livet i protestantiska prästgårdar ännu långt in på 1900-talet. Prästgården var inte bara en fridens och fromhetens boning, det var också en bildningshärd och en mötesplats för sång och musik och berikande meningsutbyten. i andliga och världsliga frågor. Prästgårdarna erbjöd dessutom bed and breakfast för vandrande pilgrimer och vagabonderande studenter. I Sverige var prästgården en bildningens fyrbåk och en viktig kulturbärande institution där den linneanska traditionen slog rot och i vars musikaliska mylla allt från Gluntarne till Davids psalmer frodades.

En Lutherpsalm som vårdades i sådana miljöer från reformationens första år in i dessa yttersta dagar är ”Var man må nu väl glädja sig”. Den har nästan ordagrant stått kvar i psalmbok efter psalmbok alltsedan 1536 års *Sånger eller visor*. Det är en hisnande upplevelse att slå upp psalm 345 i 1986 års psalmbok och stiga in i det tidiga 1500-talets språkvärld.

Detta var den första psalm som Luther skrev och den spreds med blixstens hastighet över Tyskland under 1520-talet och blev ett slags reformationens fanbärare; de katolska motståndarna kallade den ”en horisk, skurkaktig, gudlös och djävulsk psalm”,

Vad var det som kunde väcka så heta och starka känslor i båda riktningarna? ”Var man må nu väl glädja sig” har samma tema som ”Vår Gud är oss en väldig borg”, att Gud vill rädda människorna genom att sända Kristus till världen. Men medan Kristus i Vår borg ... är en stridsman som räddar hela folket är han i Var man må nu väl glädja sig en broder, vän och tröstare, Hugsvalaren, som talar till den ångestridna enskilda som redan här på jorden slickas av helvetets lågor, Här utformar Luther frälsningen som en liten berättelse, troskyldig och naiv i tonfall, uppenbarligen utifrån sina egna erfarenheter av depression och villrådighet, innan han funnit sin frälsningsväg, han talar på en gång som en medmänniska och folklig väckelsepredikant, inte som en övermänniska, furste eller prelat. Folket tog snabbt psalmen till sitt hjärta, och man insåg intuitivt att här började en ny epok, den enskilda människans tidsålder, med en kristen människans frihet, för att låna titeln från en av Luthers många skrifter från denna tid.

Säkert spelade också melodin en roll. Den kom genom åren att användas till många andra psalmer dock alltid i ungefär samma rytm och tempo. Canzonetta under ledning av Kettil Skarby sjunger ackompanjerad av Janniz Jönsson psalm 345 ”Var man må nu väl glädja sig”.

[Kören Sjunger Sv ps 345 sittande. Avbyts efter en vers.]

Cb

Men måste den gå så långsamt och trögt, det låter som på Haeffners tid. Det skulle inte Luther ha gillat. Sätt lite fart snälla Canzonetta!

[Kören står upp och sjunger Var man ...Slutar. Står kvar]

D

Från himlens höjd

Reformationen spreds på sångens vingar. Men det fanns också andra framgångsvägar. Vi, som lever i ett kommunikationssamhälle där många nya medel och medier skjutit upp under ett årtionde, kan med lite fantasi föreställa oss vilken effekt tryckkonsten kom att få. Gutenbergs uppfinning från mitten av 1400-talet med rörliga, utbytbara typer möjliggjorde både unika praktbiblar, lättillgängliga psalm- och sångböcker och flygblad och småskrifter i massupplaga. Man använde sig av en för den stora massan begriplig tyska och skriften var dessutom ofta illustrerade. Detta nya skriftliga medium var tillgängligt för var och en att producera likaväl som konsumera. Det var bara

ekonomin som satte en gräns, men Luther och reformatörerna hade storfurstar, storfinans och riskkapitalister i ryggen; här fanns inte bara själar att vinna utan också stålar att hämta.

Vid sidan av det religiösa och politiska budskapet hade reformationen ett nyhetens behag som attraherade. Generationen kring 1520, som till stor del aldrig sett en bild i tryck var den första som mötte en massmedial revolution, med dess höga berg och djupa dalar i fråga om smak; här fanns å ena sidan fantasieggande illustrationer från Dürers och Cranachs verkstäder men som motpol också enkel agitation från föregångarna till vår tids nättroll.

Reformationen var på gott och ont en medierevolution som utmanade inte bara kyrka och påvedöme utan också inspirerade den enskilde att läsa tänka och agera, *En kristen människas frihet*. Frihet fanns, förutsatt att man läste, tänkte och handlade på rätt sätt. När bondeuppror ledda av Thomas Müntzer 1525 hotade att skada den allians mellan reformatorer och furstar som var en förutsättning för framgången var Luther inte sen att i grova ordalag fördöma revolutionärerna, bland annat i traktaten *Mot de rovlystna och mordiska bondehoparna*. Med gillande och njutningslystet hämndbegär tog han emot underrättelserna om hur bönder i tusental massakrerats av legoknektar och hur Müntzer långsamt torterats till döds. Överheten bar inte svärdet förgäves. Det världsliga regementet beredde vägen för det andliga.

Så såg Luther på händelserna och det hade väl sin ofrånkomliga logik, men den blodtörstiga brutaliteten är svår att förlika med den sammetsmjuka psalmist som samtidigt skriver en smeksam julsång ”Från himlens höjd jag bringar bud” till det oskyldiga Jesusbarnets ära, Man antar att psalmen har använts som ett julspel och går tillbaka till sången vid en medeltida så kallad kransfest, då ynglingar och flickor ägnade sig åt danslekar av olika slag. Luthers julsång lämpar sig därför bra för växelsång och församlingen kunde som här få stöd av kören i olika stämkompositioner. **De verser församlingen ska sjunga finns i programmet. Dirigenten slår in er på rätt ställe.**

Ursprungligen hade psalmen en enkel hematmosfär. Wallins bearbetning som vi alla känner har ett helt annat tonfall, det är en högtidlig kyrkostil med slående formuleringar som etsar sig fast. Den senaste versionen av denna omtyckta psalm återgår till originalets mer vardagliga tonfall. Den bearbetningen är

signerad Alf Henrikson det enda avtryck denne mångkunnige rimsmed satt i psalmboken, det hade gott kunnat få vara flera.

[Kören sätter sig]

E

I frid och glädje far jag hem

Sprängkraften i Luthers tänkande finns i två latinska fraser; *sola fide*, genom tron allena, är den ena. Den tanken föddes ur avskyn mot avlatshandeln, alltså att man kunde köpa sig till Guds rättfärdighet och få förlåtelse för praktiskt taget vad som helst bara man betalade för sig. Insikten om att detta var fel kom som en uppenbarelse för Luther när han läste och mediterade över Romarbrevet 3:28. Hos Paulus stod det ju med klara, rena ord att Guds rättfärdighet inte kan vinnas genom gärningar utan endast genom tron på Kristus. Det var alltså inte lagen som gav frälsning utan Guds nåd. Eller för att låna en vitsig boktitel från Torgny Lindgren: *Nåden har ingen lag*. Insikten befriade Luther från hans depressiva tankar om hur ofullkomlig och ohjälpligt syndig han var. Nu stödde han sig enbart på vad skriften sade, det var den andra huvudprincipen, *sola scriptura*.

När Luther skulle översätta det här romarbrevsstället i sin egen bibelversion gjorde han det extra tydligt genom att sätta in ett ”allein” ”allena”, i sin tyska text, ”genom tron allena”. Det fick han kritik för, ordet har inte någon motsvarighet i den grekiska texten menade de katolska motståndarna. De här papistiska åsnorna, som Luther kallade dem, förstod inte att tillägget ”allein” bara var ett sätt att få en naturlig och idiomatisk tyska:

Man får inte fråga bokstäverna i latinet hur man ska tala tyska, som de där åsnorna gör, utan man ska fråga mor i huset, barnen på gatan, gemene man på marknadstorget och skåda dem i munnen när de talar och sen översätta därefter. Då förstår de, och då märker de att man talar tyska med dem.

Det var hans ena argument. Det andra var rakt på sak och typiskt Luther: ”Doktor Martin Luther vill ha det så, och säg till den som frågar: Papist och åsna är en och samma sak.” och så drämmer han till med ett stålblankt romarcitat från Juvenalis: ”Detta vill jag, detta befäller jag, min vilja är skäl nog.”

I sin nya utmärkta bok om Luther luftar Per Svensson en tanke om sambandet mellan bibelöversättning och musik:

Man vågar gissa att översättningsarbetet för Martin Luther hade en musikalisk, och därmed starkt lustfylld sida. Hitta tonen och klangen. Skapa den rätta rytmen. Gupparbetet kan man föreställa sig som ett mödosamt och tröttande men mest av allt lyckligt kammarmusicerande.

Som före detta bibelöversättare vet jag att Svensson har gissat alldeles rätt.

Vi kan inte alltid hänga med i svängarna och slängarna i exegetiska diskussionen, men vi får inte glömma att den i grunden handlar om den enskildes rätt att tolka heliga skrifter och pålagor. Den till synes ofruktbara, torra teologiska marken gömmer på ett frö, tanken på individens rätt och människans myndighet, och därmed, om man får vara högtidlig, en ansats till vår västerländska individualism och demokrati med verkan långt fram i tiden. Sett på det viset är vi alla Luthers lärjungar vare sig vi vill det eller ej.

Även den lutherska musiken gav impulser och inspiration på lång sikt och det är med sådana framtidsutsikter vi avslutar konserten. Johannes Brahms anknöt i sina många sångkompositioner till luthertraditionens psalmer och folkvisor, gärna med koppling till Bach. Motetten ”Varför ges dagens ljus åt den plågade”, utgår från ett citat ur Jobs bok med den upprepade frågan om Varför människan är till. Jobs förtvivlade rop bör vi ha i minnet när orgeln spelar variationer på temat:

Varför ges dagens ljus åt den plågade,
varför skall de olyckliga leva,
de som längtar förgäves efter döden?

Men i slutkoralen byts denna nattsvarta pessimism mot känslor av försoning, tillförsikt och förtröstan med ord ur Simeons lovsång ur Lukasevangeliet ”I frid och glädje far jag hem”. Brahms dragning till det gammaltyska och lutherska känner vi bäst från *Ein deutsches Requiem*, där ”deutsches” ju står för det tyska språket inte för någon nationalism. Brahms själv hade lika gärna kallat det ”ett mänskligt requiem”. I de båda sorgesångerna, rekviemet och motetten, är det Luther som genom sin bibelöversättning har gett de rätta tyska orden åt de stämningar som fyllde Brahms när hans nära och kära gått bort.

[Kören ställer sig upp, orgeln spelar, därefter sjunger kören och sätter sig ner]

F

Mitten wir im Leben sind

Vad ska vi egentligen tycka om Luther? Vi lever i en tid som kräver av oss att vi ska ta entydig ställning även till tankesätt och personligheter som funnits långt före oss. Men varför ska vi tvinga oss att göra det egentligen? Luther var ett historiskt fenomen och en unik individ på gott och ont. Den tyske kyrkohistorikern Thomas Kaufmann säger i en nyutkommen bok:

De älskansvärda och de föraktliga dragen hos honom går inte att väga mot varandra. De hör ihop, ty Luther är i allt han sade och gjorde, i sin storhet och i sina begränsningar alltid Luther, en för 1500-talet typisk chimär. (Dvs. en individ med två olika celluppsättningar.)

Ja, vi måste finna oss i det och kan inte ändra på honom i efterhand, fast många har ägnat sig åt både skönmålningar och demaskeringar.

Att han älskade livets goda, att han var en family man, att han pläderade för den kristna människans frihet och dessutom älskade musik lägger vi på pluskontot.

Men hur var det med hans syn på sina motståndare? Katolikerna möttes med spott och spe men var väl lika goda kålsupare de. Och på sistone verkar det som om man börjar komma överens igen.

Luthers brutala och våldsbejakande hållning till de upproriska bönderna och till Tomas Müntzer fläckar hans anseende men finner sina försvarare bland realpolitiskt sinnade lutheraner. Och svärmande intellektuella revolutionärer som Müntzer står ju inte längre lika högt i kurs som för några decennier sedan.

Vi i eftervärlden, som ännu inte själva ställts till svars för våra underlåtenhetssynder, kan förlåta honom mycket, men inte hans antisemitism som mot slutet av hans liv tog sig vedervärdiga uttryck. Från början var han tillmötesgående mot judarna, och inbillade sig att de skulle omvända sig till kristendomen. Att Gamla testamentet enligt hans egen kristocentriska bibelsyn profeterade om Kristus på varje sida var självklart för Luther men givetvis

oacceptabelt för en jude. Så när judarna slog dövörat till övergick Luther till en traditionell kristen antijudaism och mot slutet av sitt liv blev han en uttalad antisemit som menade att judarna helst borde fördrivas från tysk mark. Det Luther sådde då, gödslades av Rickard Wagner och andra på 1800-talet och skördades av nazisterna hundra år senare. Och fortfarande finns det antisemitisk Nachlese att plocka.

Musiken borde vara ett fredat fält, kan man tycka. Men även den kan smutsas när mörkrets furste stiger ned. Felix Mendelssohn, den store kompositören av judisk börd, har fått känna av detta. Hans föräldrar lät honom bli kristen i 7-årsåldern, och han motsvarade på det sättet Luthers drömbild av den omvända juden. Han bidrog sedan på många sätt till den kristna musikskatten. Att alla körer sjunger Bachs passioner i påsktiden kan vi tacka honom för eftersom han lyfte fram Matteuspassionen ur dess tidigare obemärkthet. Liksom Brahms tog han kyrkomusikaliska genrer ut ur kyrkorna och in i konsertlokalerna. Mendelssohn skrev en symfoni som en hyllning till reformationen, den femte, som kallas Reformationssymfonin och liksom Alfvéns kantat avslutas med en pampig version av ”Vår Gud är oss en väldig borg”. Men även den andra, Lovsångssymfonin, är en kantat med kristna konturer och anknyter till reformationens framgångssaga genom att den är ägnad tryckkonstens uppfinnare Gutenberg och bygger på bibelord ur Luthers översättning. Och han låter symfonin både börja och sluta med ett psaltarcitat: ”Allt som lever och andas skall prisa Herren. Halleluja.”

Mendelssohn komponerade också många sånger som byggde på citat ur Lutherbibeln. Vårt avslutande stycke ”Mitten wir im Leben sind mit dem Tod umfungen”, ”Mitt i livet är vi inneslutna i döden” har dock ännu äldre rötter. Det är en antifon från 700-talet som Luther försåg med två nya strofer och som sedan har sjungits i hela den protestantiska världen, här i Sverige fanns den ännu med i 1937 års psalmbok som ”Vi på jorden leva här under döden fångna”. Luther tillfogade också nödropet *Kyrie eleison*. Om ni minns vår första sång, Senfls *Kyrie*, kan ni begrunda hur konstfullt och dramatiskt den romantiske kompositören varierar körens kyrierop jämfört med den 300 år äldre kollegan.

Mendelssohn följde troget Luther i spåren men det hjälpte honom inte när nazismen kom till makten 100 år efter att han räddat Matteuspassionen ur glömskan och 85 år före hans död. Hans musik fördömdes som en

musikhistorisk avvikelse, hans verk uppfördes inte och monument som satts upp till hans minne revs ner. Juden Mendelssohn skall glömmas. Tyvärr måste vi dela sångens insikt: ”Mitten wir im Leben sind von den Tod umfängen.”

Musiken är en av de krafter som kan lyfta oss ur eller åtminstone få oss att glömma den fördömseln. I musiken talar för en kort stund Mendelssohn och Luther samma språk. ”Lass uns nicht verzagen vor der tiefen Höllen Glut”, ”Låt oss inte kväsas av den heta helvetsslöden.” *Kyrie eleison!*

[Kören ställer sig upp och sjunger Mendelssohn. Därefter avtackning]

